

El Paradís en *Lo somni* de Bernat Metge (c. 1340-1413)
El Paraíso en *Lo somni* de Bernat Metge (c. 1340-1413)
O Paraíso em *Lo somni* de Bernat Metge (c. 1340-1413)
The *Paradise* in *Lo somni* by Bernat Metge (c. 1340-1413)

Julia BUTINYÀ JIMÉNEZ¹

Abstract: The concept of Paradise is analyzed in *Lo somni*, the great humanist dialogue by the notary of the chancellery of Barcelona, Bernat Metge, from the perspective of different religions and traditions (Catholic, Classical, Saracen doctrine and Christianity). The observation also makes it possible to calibrate the strong influence of the Mallorca Philosopher Ramon Llull, who is confirmed behind the origins of the humanist movement, as well as underlines the very peculiar techniques, the intensity of his critical sense and especially the intimate classicist bond. Still, he advances positions which are current issues.

Keywords: Humanism – Bernat Metge – *Lo somni* – Ramon Llull – *Llibre del gentil e dels tres savis*.

Resum: S'analitza el concepte de Paradís en *Lo somni*, el gran diàleg humanista del barceloní Bernat Metge, des de les diferents religions i tradicions (la catòlica, la clàssica, la doctrina sarraïna i el cristianisme). L'observació aferma la influència del filòsof mallorquí Ramon Llull, qui s'hi confirma rere els orígens del corrent humanista, així com subratlla les tan peculiars tècniques metgienes, la intensitat del seu sentit crític i sobretot l'íntim lligam classicista. Encara, avança postures que són qüestions vigents en l'actualitat.

Palabras-clave: L'Humanisme – Bernat Metge – *Lo somni* – Ramon Llull – *Llibre del gentil e dels tres savis*.

ENVIADO: 07.02.2014
ACEPTADO: 12.04.2024

***

---

¹ Prof. jubilada de la [Universitat Nacional de Educación a Distancia \(UNED\)](http://www.uned.es). E-mail: jbutinya@flog.uned.es.

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

Introducció

Ja no cal demostrar el classicisme del diàleg *Lo somni* (1399) ni l'alt grau d'humanisme de Bernat Metge, però tractant de temes concrets,² com ara el Paradís,³ ressalten trets de l'autor que escau recordar o que convé analitzar, per tal com donen peu a ratificar plantejaments o a perfilar la teoria que sosté l'obra, així com les tècniques i els jocs estilístics.

L'observació es derivarà del concepte de Metge sobre l'altre món i la vida després de la mort en atenció al Paradís, a través de les seves filies i fòbies quant a les diverses religions i tradicions.⁴

Al somni que constitueix l'obra literària, el personatge Bernat –amb nom de l'autor, però que no vol dir que sempre el representi–, dialoga amb l'esperit del rei i amic, Joan

---

² Ho havíem fet en aquesta mateixa revista pel que fa al tema corporal: BUTINYÀ, Júlia. “[La dignitat del cos, de la dona, de l'amor i del plaer. Breu anàlisi en les grans obres humanistes de la Corona d'Aragó](#)”. In: COSTA, Ricardo da (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1). *Rítmes, expressions i representacions del cos. Del món Antic al Barroc*, p. 165-186.

³ Usem els vocables cel, paradís..., com sinònims, comptant també amb les accepcions que els igualen. En el cas de l'Hades dels clàssics, quan cal, ho concretarem.

⁴ Curiosament, l'interès per Bernat Metge (sobretot filosòfic) va arribar a les Amèriques, sobretot al Brasil, de la mà del medievalista Ricardo da Costa. Veure COSTA, Ricardo da. “[Os Sonhos e a História. Lo Somni \(1399\) de Bernat Metge](#)”. In: *Revista de linguas y literaturas catalana, gallega y vasca. Anuario de filología catalana, gallega y vasca (RLICGV)*. Madrid: UNED, Año 2012, volumen XVII, p. 15-30; COSTA, Ricardo da. “[O Sonho \(1399\) de Bernat Metge e suas considerações filosófico-oníricas](#)”. In: CARVALHO, Marcelo, e FIGUEIREDO, Vinicius (orgs.). *Filosofia Antiga e Medieval*. São Paulo: ANPOF, 2013, p. 519-531; SILVA, Matheus Corassa da; COSTA, Ricardo da. “[Bernat Metge \(1340-1413\) nos trópicos. Um humanista catalão no Brasil](#)”. In: BUTINYÀ, Júlia, CORTIJO, Antonio, e MARTINES, Vicent (eds.). *eHumanista/IVITRA 4. A. Monogràfic I (Bernat Metge humanista i poliglota)*, 2013, p. 60-72; COSTA, Ricardo da. “[La Inmortalidad del Alma en Lo Somni \(1399\) de Bernat Metge](#)”. In: *Saeculum* 30 (jan/jun 2014), *Revista de História da UFPB*, p. 25-34, i SILVA, Matheus Corassa da; COSTA, Ricardo da. “[Tensões existenciais de um sonho. O caráter pedagógico-moral de Lo Somni \(1399\) de Bernat Metge \(1340-1413\)](#)”. In: ZIERER, Adriana; VIEIRA, Ana Lívia Bomfim; ABRANTES, Elizabeth Sousa (orgs.). *Nas Trilhas da Antiguidade e Idade Média*. São Luís: Editora UEMA, 2014, p. 323-328.

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

I, que havia traspassat poc temps enrere. Al I llibre tracten de la immortalitat, ja que el monarca en vol donar certesa al seu amic; ara bé, al II, les explicacions relatives a no haver entrat ell mateix encara al Paradís deixen veure, com en cap altre passatge del diàleg, una crítica al més-enllà que es concebia aleshores des de l'ortodòxia catòlica.

I es pot garantir la fidelitat a reflectir tal mentalitat perquè l'autor havia de convèncer el rei actual –apel·lat Martí l'Eclesiàstic– de l'autenticitat de la visió que reproduïa el seu escrit i de les paraules que hi havia sentit; per tant, no se'n podia permetre la més mínima ombra de dubte quant a la seva veracitat. Legitimitat de què Metge era fidedigne havent estat protonotari de la reina Elionor, mare del monarca regnant, el qual, a més de ser receptor de l'obra, era successor i germà del seu amic aparegut.

La visió que Metge feia explicar a l'esperit del rei Joan en la seva aparició responia, doncs, a la concepció del món –i del cel– que al monarca li hauria estat familiar en vida; en conseqüència, era reflex de la mentalitat aleshores oficialista. Però el missatge celestial del rei de la ficció no es corresponia amb la ideologia de l'autor, com bé entendrien i sabrien copsar els seus amics; de manera que Metge, per a certs destinataris, ho testimonia críticament.

Dita comunicació, de l'ultratomba estant, tampoc no és adient amb la seva imatge a la cort, ja que Metge no era un personatge acomodatiu o integrat al seu ambient. Així doncs, els temes i els components literaris amb què s'ha elaborat l'obra –com les fonts, que, de orígens varis, circulen subterràniament i abundantament– interaccionen amb plans dispars: el del món real, el de la doble ficció –l'escrita i la ficta– i el de la triple audiència: el rei, els amics i el futur, car també era conscient d'haver de connectar amb els lectors de l'esdevenidor. Fets que, com veurem, li brinden l'ocasió, tant de girar el concepte de la moralitat a través de la literatura o de fer-hi una crítica acerba, com d'establir distintes classes de jocs literaris.

I. El Paradís de la creença religiosa catòlica imperant

Al llibre II, el rei i Bernat –havent departit en el I de manera elevada, culta i seriosa quant a la vida de l'esperit– passen a parlar del famós cisma del papat i també de l'altre

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

gran tema religiós, llavors molt polèmic, el de la Immaculada Concepció, la qual confirma com veritat l'aparegut, revelant fins i tot que els partidaris "...són stats diversament privilegiats en paradís, e han obtengut remissió de lurs delictes e s'alegren contínuament entre los sancts de prerogatives singulars".⁵

Havent formulat un judici tan atrevit, l'autor hi torna seguidament i, fent un pas més en gosadia, arriba a fixar i concretar amb pèls i senyals la situació dels pares del rei Joan. I això marca un punt alt de desvergonyiment pel que fa al tarannà anticlesiàstic del notari, qui ateny fins i tot a canonitzar la reina mare pel seu compte. Així, el rei engruna que ni ell ni els altres morts no han pogut accedir encara al cel, així com declara el motiu:

–No mon pare ne altre –respòs ell–, car axí ho ha Nostre Senyor ordonat. Bé és ver que mon pare, per tal com fo d'aquella creença que jo fuy de la dita concepció, no sofer altre pena sinó que ab contínuu desig cobege la extirpació del dit scisma, sabent que, mort aquell, viurà en la glòria eternal ensemps ab la senyora reyna, ma mare, que ell cordialment amava. La qual lonch temps ha passat que obté fort bon loch entre los sancts per semblant rahó, jatssia que, per moltes virtuts de què fo en sa vida per gràcia divinal dotada, hagués merescut prerogativa singular.⁶

La filigrana del passatge deixa veure la complexa casuística administrativa-burocràtica del més-enllà del catolicisme en aquell temps, la qual devia no sols satisfer a la societat, sinó que, d'acord amb el poder de l'estament eclesiàstic, s'havia de creure. Encara, podríem reflexionar que dites especificacions, en la praxis, encara belluguen.

---

⁵ BERNAT METGE. *Lo somni. El sueño* (ed., trad., introd. y notas: Julia Butinyà). Madrid: Atenea, 2007, p. 146; BERNAT METGE. *Lo Somni. O Sonho* (ed., trad. y notas: Ricardo da Costa). Madrid: Atenea, 2015, p. 132.

⁶ BERNAT METGE. *Lo somni. El sueño* (ed., trad., introd. y notas: Julia Butinyà), *op. cit.*, p. 148; BERNAT METGE. *Lo Somni. O Sonho* (ed., trad. y notas: Ricardo da Costa), *op. cit.*, p. 132.

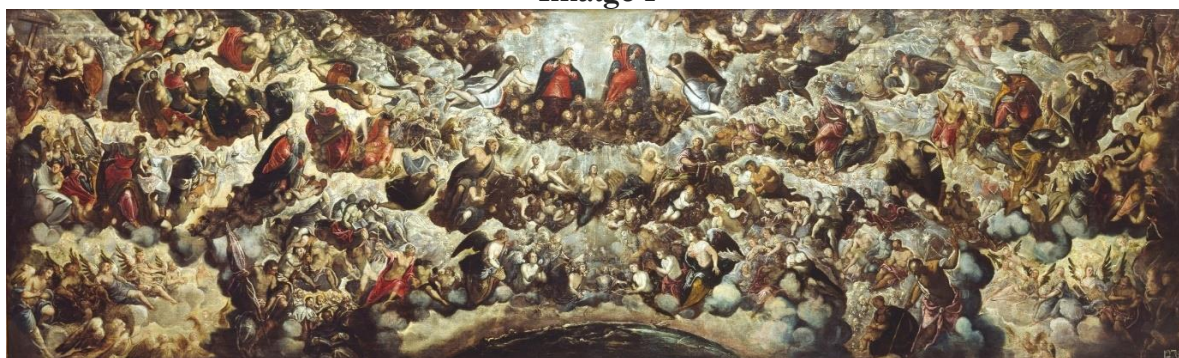

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

Imatge 1

El Paradís (finals del segle XVI, principi del segle XVII). Còpia de Taller Tintoretto, Jacopo Robusti (1518-1594). Oli sobre llenç, 168 x 544 cm, no exposat. [Museo Nacional del Prado](#). L'obra coincideix amb l'enorme pintura del Palau Ducal de Venècia a gairebé tots els grups de figures, i amb ella es relaciona en la seva composició general. *El Paradís*, que ocupa gairebé la totalitat del llenç, permet veure a la part inferior el món. Presideix la gran composició al centre de la part superior el grup de la Mare de Déu agenollada als peus del Salvador cap al qual baixa el Pare Etern amb els braços estesos. Sobre un fons general clar i lluminós grans festons recorren l'amplíssim llenç un gran nombre de grups a l'ombra en què els diversos personatges cobren relleu gràcies als encertats cops de llum. Es tracta d'una còpia de la versió definitiva del Palau Ducal, realitzada probablement a la bottega després de la mort del mestre a instàncies de la donant, retratat a l'angle inferior dret.⁷

II. El *Paradís* Classicitzant

Al llibre III, el personatge mitològic Orfeu, acompanyant del rei Joan i testimoni de la conversa anterior, explica la seva vida a precís de Bernat. Dita narració segueix la relació ovidiana del llibre X de les *Metamorfosis*, amb alguns incisos virgilians.⁸ Fins que, cap al final, segons la mítica llegenda, té lloc la seva decapitació per part de dones malèvols:

⁷ FALOMIR, M.: *Tintoretto*, Museo Nacional del Prado, 2007, p. 169. *Apud*: [MNAC](#).

⁸ Riquer puntualitza el seguiment d'Ovidi –apuntat ja per Coroleu– en *Obras de Bernat Metge*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 1959, p. 259-264; poc més endavant, Orfeu en fa la descripció des d'una perspectiva més material i geogràfica, incloent certes reminiscències de Virgili.

Poden veure BERNAT METGE. *Lo somni. El sueño* (ed., trad., introd. y notas: Julia Butinyà), *op. cit.*, p. 172-178; BERNAT METGE. *Lo Somni. O Sonho* (ed., trad. y notas: Ricardo da Costa), *op. cit.*, p. 152-158.

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

E encontinent, ab moltes pedres combateren-me, les quals, delitant-se en la dolçor del meu cant, no'm podien tochar ne fer mal. Ladonchs les dites dones, volents usar complidament de lur iniquitat, mogueren gran brogit e rumor ab corns, cembes,⁹ baçins e conhques. E ab grans crits, apagants lo so que jo feÿa, acostaren-se a mi, e ab pedres e ab bastons, los quals lo dit so no pogueren hoir ne pendre delit en aquell, mataren-me e'm tolgueren lo cap; e, ab la dita rota,¹⁰ lo gitaren en un riu.

Los quals, arribats a Lèsbon,¹¹ com una serp volgués lo dit cap devorar, fo convertida en roca per Apol·lo; e la mia rota¹² fo col·locada en lo cel entre les figures celestials.¹³

En el darrer paràgraf, Orfeu, amb grandiositat tràgica, és tractat amb tots els honors; tractament sublim degut al rerefons poètic, denotant l'alt valor de la poesia lírica. En congruència, qui salva el seu cap convertint-lo en roca és Apol·lo, qui, com déu de la música i la poesia, sojornava amb les Muses en el mont Parnàs, on presidia els concursos poètics.¹⁴ En coherència també, veurem seguidament com el gran prosista català es

---

⁹ Forma antiga, atestada en autors medievals, d'un instrument musical que designa una mena de campaneta o címbal; el voable pot tenir contactes amb la família de *timbal* (COROMINES, J., *Diccionari Etimològic i Crític de la Llengua Catalana* II, Barcelona: Curial, 1980, p. 700), cas en què designaria un tambor –com en Ovidi–. Metge adequa els instruments musicals d'Orfeu als del seu ambient en la cort catalanoaragonesa, atenent que eren els propis de la cort francesa, car era la llengua de l'esposa del rei Joan –Violant de Bar–, en la qual cantava el mateix rei.

¹⁰ La rota és un instrument de corda, semblant a l'arpa, que li havia donat Mercuri –equivalent de l'Hermes grec, inventor de la lira–, amb què el poeta trací acompanyava els seus cants.

¹¹ Illa muntanyosa del mar Egeu, front a Turquia, que es considera per excel·lència la terra de la poesia lírica.

¹² És a dir, la rota fou convertida en constel·lació; així s'anomenava una de l'hemisferi boreal, entre les quaranta-vuit que havia ressenyat Ptolomeu.

¹³ BERNAT METGE. *Lo somni. El sueño* (ed., trad., introd. y notas: Julia Butinyà), *op. cit.*, p. 168; BERNAT METGE. *Lo Somni. O Sonho* (ed., trad. y notas: Ricardo da Costa), *op. cit.*, p. 148.

Quant a les fonts literàries, llegim en *Il Comento alla Divina Commedia*: “e la sua cetra... fu assunta in celo e posta tra l'altre imagini celestiali.” – BUTINYÀ, Júlia. *En los orígenes del Humanismo: Bernat Metge*. Madrid: UNED, 2002, esp. p. 309. En el II llibre Metge havia utilitzat com a fonts els grans trescentistes italians, sobretot Dante; i de Boccaccio, encara, el *Tratattello in laude di Dante* (vegeu la monografia citada, p. 281-310).

¹⁴ GRIMAL, Pierre. *Diccionario de mitología griega y romana*. Paidós: Barcelona, 2004, p. 37.

De manera consegüent, en una escena central del III llibre de la novel·la cavalleresca *Curial e Güelfa* –altra gran obra de les lletres catalanes medievals–, on té lloc un somni de caire mitològic, el

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

mostra afí a aquesta exelsitud cèlica, donant ferm testimoniatge que la poesia, malgrat les vanes aparences, comporta total garantia de realitat i autenticitat.

Abans, però, hem de fer un breu incís per exposar el que –poc després– diu Orfeu quant al que pensa que deu ser el Paradís, ja que ell no hi pot entrar: “Paradís no entén que sia als sinó veure Déu e haver compliment de subirà bé”.¹⁵ Definició que, pronunciada pel gran poeta mitològic, podria ser emblemàtica del maridatge classicisme-cristianisme que es pretenia en aquell primer Humanisme; donat que Orfeu la dóna segons l'ortodòxia de la teologia tradicional, tot i que de llavis de la mitologia pagana. Però tornem a la conversa, que ens interessa seguir a fi i efecte de completar l'escala de valors. Tot i que Orfeu limita la resposta a l'únic món que ell ha visitat –l'infern o l'Hades, on regna aquest déu sobre els morts–, Bernat li demana si les coses que li ha descrit són així, a la lletra; perquè, de fet, semblaven més aviat poètiques que existents. I ací sorprén l'autoritat del mitològic cantor:

–Demanat has més, a mon parer, si les coses que t'he dites d'infern són en la forma que has hoït. Sàpias que hoc.¹⁶ Diràs per ventura:

“Hoc, mas dir que en infern sien Cèrber, Minos, Radamantus, Megera, Tesífone, Plutó, Caron e molts altres que has nomenats, cosa poètica és, e no és hom tengut creure que axí sia; car los poetes han parlat ab integuments e figures, dins l'escorça de les quals se amaga als que no dien expressament”.

---

déu dirimeix sobre una notable qüestió poètica. Vegeu *Curial e Guelfa* (trad. y notas: Ricardo da Costa). University of California, Santa Barbara. Publications of eHumanista, 2011.

¹⁵ Sentència que es complementa amb aquesta altra: “Més encara: bé saps tu que Déu és subirana bonesa”, BERNAT METGE. *Lo somni. El sueño* (ed., trad., introd. y notas: Julia Butinyà), *op. cit.*, p. 180 i 184; BERNAT METGE. *Lo Somni. O Sonho* (ed., trad. y notas: Ricardo da Costa), *op. cit.*, p. 160 i 162 – són resolucions tan generals que potser és inútil de pretendre identificar-les amb alguna font des de la teologia.

¹⁶ *Hoc*: es testimonia l'ús del vell adverbí d'afirmació d'origen llatí. Ací –en contrast amb el paràgraf següent– té un matis d'assentiment concloent, rodó o decisiu.

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

E jo't dich que ells no ho han dit debades; però, si volràs lo teu enginy despertar en profundament entendre aquells qui d'aquesta matèria han tractat,¹⁷ veuràs que jo't dich veritat.¹⁸

Orfeu és categòric. Heus ací, doncs, el ferm criteri de Metge respecte de l'autenticitat de la descripció classicista, mitològica i poètica del més-enllà, assegurant que tot és real, tal com ho ha exposat el cantor. Per tant, Metge s'hi està declarant seguidor convençut de les teories quant a la primeria i valor de la poesia i l'al·legoria; però no com una forma de parlar fabulós, com ho fou en els vells temps, ans amb un valor molt incrementat, sota una renovada hermenèutica, que distingeix fingir de mentir i que suposava tot un tomb quant a la moral de la literatura.¹⁹

La raó d'aquesta nova valoració és per tal com es manté que, com que amaguen una veritat, els textos tenen una càrrega moral;²⁰ val a dir, que s'han de tractar, com els bíblics, pel seu contingut de veracitat, i no, segons era habitual, com un mitjà amb finalitat moralitzadora. Idees que Boccaccio havia fet seves en el *Comento alla Divina*

---

¹⁷ La idea té origen boccaccià, car presenta semblances amb el *Trattatello in laude di Dante* i amb el llibre XIV de les *Genealogiae deorum*, on s'exposa aquesta teoria, que assimila teologia i poesia.

¹⁸ BERNAT METGE. *Lo somni. El sueño* (ed., trad., introd. y notas: Julia Butinyà), *op. cit.*, p. 180-183; BERNAT METGE. *Lo Somni. O Sonho* (ed., trad. y notas: Ricardo da Costa), *op. cit.*, p. 160.

Les notes d'aquests passatges delaten l'entreteixit que Metge feia amb la tradició, aprofitant per ficar-hi el seu tarannà crític.

¹⁹ Sobre aquestes teories i la posició de Metge, vegeu BUTIÑÁ, Julia. “[Algunas consideraciones sobre poética medieval en el Humanismo catalán: Bernat Metge y el Curial e Güelfa](#)”. In: *Revista de poética medieval* 12 (2004): 11-37. Quant a les derivacions que afecten a *Lo somni*, basta pensar a la repercussió que impliquen aquests principis revolucionaris de genealogia mitològica davant d'una obra com el *Secretum*, aleshores guia moralista però de doctrina misògina, a la qual Bernat s'oposa de front –però d'amagat– al llibre III, fonamentant-se en aquella base teòrica alliberadora i la filosofia que la sosté.

²⁰ El nucli de tot el diàleg gira entorn del mite d'Orfeu, així com d'aquesta concepció òrfica, sigui del cel o de l'amor. “El mito griego Metge lo reproduce de Ovidio y éste es el autor que sorprendentemente establece como profeta, lo cual se había considerado un error, pero contrariamente es un punto capital de la doctrina metgiana”. BERNAT METGE. *Lo somni. El sueño* (ed., trad., introd. y notas: Julia Butinyà), *op. cit.*, p. 88; BERNAT METGE. *Lo Somni. O Sonho* (ed., trad. y notas: Ricardo da Costa), *op. cit.*, p. 82.

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
 ISSN 1676-5818

Commedia i en el *Tratattello in laude di Dante*, havent-les avançat Dante al II tractat del *Convivio*.

Imatge 2

Orphée charme les animaux (c. 1380-1395). *Ovide moralisé*, Lyon, Bibliothèque municipale, ms. 742, folio. 167. La creença en l'existència d'un quadrúpede amb una sola banya va aparèixer ja al segle V a. C., a un metge grec anomenat Ctesias. A la seva *Història natural*, Plini el Vell (30-79) parla d'una bèstia salvatge que es caça a l'Índia: "L'unicorn té cos de cavall, cap de cérvol, potes d'elefant i cua de senglar. El seu rugit és greu, una banya llarga i negra s'alça al mig del seu front. Es diu que no se'l pot agafar viu". En aquesta adaptació francesa de les *Metamorfosis* d'Ovidi que va pertànyer al Duc de Berry, l'il·luminador representava un unicorn entre els animals encantats per Orfeu. In: [BnF. Les Essentiels. Découvrir, comprendre, créer, partager.](#)

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

El florentí s'hi havia defensat de les adversitats mitjançant l'al·legoria, apujant de categoria els textos profans o pagans i allunyant-se del tracte escolàstic que, deformant-los, n'obtenia lliçons moralitzants partidàries.²¹ I tots dos, Dante i Metge, recorren a la figura d'Orfeu; l'un com exemple en un tractat, l'altre, amb la personificació del poeta en un diàleg. Així doncs, Metge, havent estat injuriat –com ho havia estat Dante–, s'empara rere el mateix recurs poètic, assegurant –com el gran florentí– que diu la veritat “sotto bella menzogna”.²²

III. El Paradís del Cristianisme

Jesucrist, salvador nostre, segons que testifica la evangèlica veritat, dix als seus dexebles que lo pobre apel·lat Llätzer morí e fou portat per àngels al si de Abraam;²³ e lo rich semblantment morí e, e fo soterrat en infern e turmentat en gran flama de foch.²⁴

El passatge escollit per Metge i enunciat pel rei entre els arguments dels cristians per provar la immortalitat, és la paràbola del pobre Llätzer i el ric Epuló. Ací es retrata el tret potser principal de Jesucrist, el misericordiós, segons Llull; qui també a la vegada assentava, per a la divinitat, la virtut o dignitat de la justícia, segons n'havia recollit Metge

---

²¹ Cal tenir present que és un lloc comú del primer Humanisme de rectificar la deformació dels textos clàssics deduïnt moralitats. En Metge es percep des de la seva primera obra, el *Llibre de Fortuna e Prudència* (1381), en què corregí una lectura freqüent als sermons envers la pobresa, la qual treia magnitud a l'escena original de Lucà, estrafit, deformant i empobrint els significats de l'heroicitat de la *Farsalia*. BUTINYÀ, Júlia. *En los orígenes del Humanismo: Bernat Metge*. Madrid: UNED, 2002, p. 98-140; esp. 105.

²² A través del *Convivio*, doncs, Metge, s'identifica amb la figura al·legòrica d'Orfeu i la seva filosofia. BUTINYÀ JIMÉNEZ, Júlia. “[El diàleg de Bernat Metge con Ramón Llull. Dos nuevas fuentes tras Lo somni](#)”. In: PAREDES NÚÑEZ, Juan Salvador (coord.). *Actas del V congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval I*. Granada: Universidad de Granada, 1993, p. 435-439.

Ressaltem que aquesta maniobra literària dignificadora la desenvolupa fins a l'extrem, amagant una lectura de *Lo somni* de manera encriptada, la qual conté no sols la filosofia amorosa d'Ovidi –i de Llull– sinó que gira la moral establerta i d'alt prestigi, la petrarquésca.

²³ Designa el lloc on els justos esperaven, a l'ombra del patriarca, la vinguda de Jesucrist.

²⁴ BERNAT METGE. *Lo somni. El sueño* (ed., trad., introd. y notas: Julia Butinyà), *op. cit.*, p. 104; BERNAT METGE. *Lo Somni. O Sonho* (ed., trad. y notas: Ricardo da Costa), *op. cit.*, p. 96.

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

poques pàgines abans,²⁵ d'acord amb la seva ascendència lul·liana, tot seguint els canons d'estricta ortodòxia. I ara s'ha de tenir present que –com hem vist a l'apartat anterior, II– Orfeu diu, amb la càrrega de veritat que assegura que comporten les seves paraules, que el Paradís consisteix a veure Déu, qui ací és testificat –també sota una imatge, escorça o paràbola– d'acord amb el que el rei Joan qualifica com “l'evangèlica veritat”.

Ara bé, si la qualitat de la justícia divina constituïa al I llibre de *Lo somni* el principal argument racional per a mostrar la necessitat de la vida de l'esperit, l'altra qualitat, la misericòrdia –que deixa ací plantada com prioritària–, en la versió humana, és la que informarà els llibres III i IV; i el notari l'aplica mitjançant el rebuig de la misogínia.²⁶ Cal tenir en compte, per tant, que la creença i la moral metgienes s'identifiquen plenament amb la cristiana, així com responen a la filosofia d'amor que representa Orfeu.²⁷

I que, malgrat que no descriu el cel cristià a l'estil de l'època –motiu aleshores tan popular i ple de sants–, tot *Lo somni* està orientat vers el cristianisme, doctrina que aleshores es trobava allunyada –i fins i tot oposada en aspectes morals com la misogínia– de l'estament propi del catolicisme oficialista; del qual Metge, no sols se separa, sinó que el denuncia. I com que la ideologia és la que determina l'ètica i la moral, és lògic i natural que les metgienes siguin plenament cristianes, com dona testimoni el cel de la paràbola que va triar.

---

²⁵ BERNAT METGE. *Lo somni. El sueño* (ed., trad., introd. y notas: Julia Butinyà), *op. cit.*, p. 82-84; BERNAT METGE. *Lo Somni. O Sonho* (ed., trad. y notas: Ricardo da Costa), *op. cit.*, p. 78-80.

²⁶ Metge ho materialitza proclamant-se, més o menys ocultament o secretament, en contra de la doctrina del *Secretum* de Petrarca –mentor del *Corbaccio* de Boccaccio–, com vaig apuntar en BUTIÑÁ JIMÉNEZ, Julia. “Cicerón, Ovidio, Agustín y Petrarca en ‘Lo somni’ de Bernat Metge”. In: *Epos. Revista de Filología* 10, 1994, p. 173-201, proposta que derivava d'haver entès que Metge havia contret l'antipetrarquisme moral arran de la traducció del *Griseldis* –deformadora del *Griselda* decameronià–: BUTIÑÁ JIMÉNEZ, Julia. “De Metge a Petrarca pasando por Boccaccio”. In: *Epos. Revista de Filología* 9, 1993, p. 217-231.

²⁷ Convé anotar que es defineix cristià en la seva conversa amb Tirèsias, al llibre IV, en referir-se al suïcidi de Lucrecia. BERNAT METGE. *Lo somni. El sueño* (ed., trad., introd. y notas: Julia Butinyà), *op. cit.*, p. 243 i n. 382; BERNAT METGE. *Lo Somni. O Sonho* (ed., trad. y notas: Ricardo da Costa), *op. cit.*, p. 206-208 i n. 341. Quant a la identificació amb Orfeu, vegeu BUTINYÀ, Júlia. *En los orígenes del Humanismo: Bernat Metge*, *op. cit.*, p. 337-340, i la n. 52 més avall.

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

Imatge 3

Llàtzer (אלעזר), protagonista de la Paràbola de *Llàtzer i el ric Epuló* (*Lluc*, 16, 19-31). Fresc a Sant Climent de Taüll, segle XI (Barcelona, [MNAC](#)).

IV. El Paradís dels sarraïns

És sabut –i Metge ho al·lega a finals del II llibre que, com oients o lectors, compta amb els que aleshores deuriem i podriem entendre les seves ironies, els seus amics, així com els que –també segons avís i encàrrec del rei Joan– ho faran en l'esdevenidor, donat que

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

confessa amagar greus missatges.²⁸ Ara tractarem d'un d'aquests darrers secrets, que, després de tot un conjunt de treballs publicats així com dels comentaris apuntats, espero haver pogut almenys justificar: l'influx de l'autor que li és font cabdal: el mallorquí Ramon Llull (ca. 1232-1316). La ideologia d'aquest filòsof –situat rere els orígens de l'Humanisme pròpiament dit–²⁹ afrontada a Bernat Metge, dóna raó d'una bona pila de notes sobre l'autor de *Lo somni*, qui és un representant molt pur del corrent humanista.³⁰

He acarat tots dos autors –Llull i Metge– en un darrer article que resumeix l'afrontament;³¹ i una de les coses que hi vaig haver de deixar al tinter tot just fa referència al Paradís, constituint un tema gens fútil i que avui té molta vigència, motiu pel qual em centraré en dit passatge, remetent al treball suara al·ludit com a context. Dit passatge afecta al tema de les hurís –verges bellíssimes del Paradís mahometà–, per al qual Metge palesa haver begut en Llull. L'atac i la burla de la doctrina tradicional tanmateix afecta a Ramon Martí, dominic, apologeta, bon conexeidor de la teologia islàmica i autor del *Pugio fidei*. També cal esmentar ací dos professors que fonamenten la interpretació que en farem: Matilde Conde, car se n'adonà de la defensa que Llull fa

---

²⁸ “Una cosa solament vull de tu: que res que a present hages vist o hoït no tengues celat a mos amichs e servidors [...] si subtilment hi volràs specular, conexeràs gran part del misteri que y sta amagat; però no't faça cura de publicar aquell quant lo sabràs, car risch de gran perill te'n seguiria e de poch profit a present”. BERNAT METGE. *Lo somni. El sueño* (ed., trad., introd. y notas: Julia Butinyà), *op. cit.*, p. 152-156; BERNAT METGE. *Lo Somni. O Sonho* (ed., trad. y notas: Ricardo da Costa), *op. cit.*, p. 136-140.

²⁹ BUTINÁ JIMÉNEZ, Julia. *Detrás de los orígenes del Humanismo: Ramón Llull*. Madrid: UNED, 2006.

³⁰ Tot i que no aparegui en estudis de relleu sobre l'Humanisme, el perfil de Metge no desmereix del conjunt dels humanistes de la seva època, com es pot contrastar afrontant el seu bagatge al dels italians en CAPPELLI, GUIDO M. *El Humanismo italiano. Un capítulo de la cultura europea entre Petrarca y Valla*, Madrid: Alianza Editorial, 2007, llibre que, segons el ressenyador I. Pérez Constanzó (*Anuario filosófico* XLII: 445-447), és una minieniclopèdia de l'Humanisme estudiat com un moviment múltiple. Ja que, sense pretendre comparar la dimensió i propagació d'aquells pioners a una i altra banda del Mediterrani, les seves obres combreguen amb un nou i semblant esperit. On sí s'aprecia una gran diferència és en els seus medis ambientals: l'italià era un brou de cultiu que germinava amb grans figures, com la de Colluccio Salutati, mentre que a Barcelona aquella mentalitat no sols suposava una tirada perillosa sinó que era molt excepcional.

³¹ BUTINYÀ, Júlia. “Claus per al desxiframent de *Lo somni*. (I Llull s'hagué d'encriptar)”. In: *Revista Valenciana de Filologia* 8, 2024, p. 163-193.

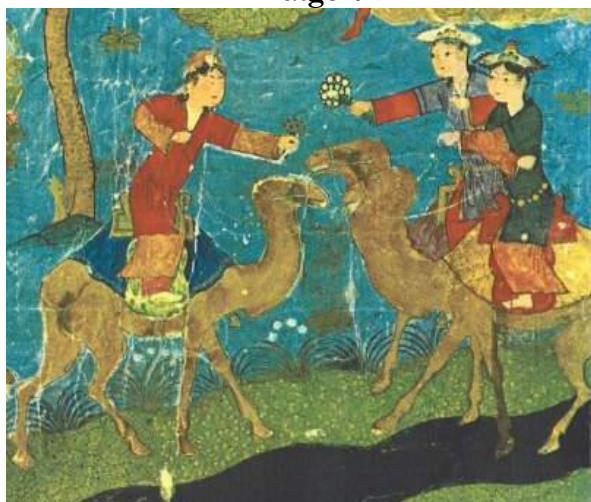

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

de la dona en el *Llibre del gentil e dels tres savis*, obra que traduï al castellà,³² i Òscar de la Cruz Palma, lul·lista i especialista en Ramon Martí, qui va fer la proposta d'aquella altra influència.³³

Imatge 4

Hurís en el Paradís (segle XV). Persa, d'un manuscrit titulat *Miraj Nama* que es troba a la Bibliothèque Nationale, Paris.

³² *Scriptorium mediaevalium et renascentium*. Madrid: UNED-BAC, 2007. Sobre la perspicàcia apuntada, Matilde Conde advertí que Llull posa en boca del gentil, en ares de la justícia, la reivindicació d'una igualtat de premis en el paradís per al home i per a la dona, manifestant així una postura moderna versus la medievalitzant. Poden seguir el passatge en CONDE SALAZAR, Matilde. "Liber de gentili et tribus sapientibus". In: BUTIÑYÀ I JIMÉNEZ, Júlia (coord.). *Los mundos de Ramón Lull en las lenguas de hoy*. Madrid: UNED, 2012, p. 53-88, on es comprova dita discriminació contra les dones, donat que el gentil raonava, front al savi mahometà, que si l'home just tindrà més dones per jeure, també deuria ocórrer, a la inversa, amb la dona justa, que hauria de comptar amb més homes; però a continuació, el sarraí concloïa taxatiu que Déu ha honorat més l'home que la dona. Aquestes disquisicions, que permeten apropar-se al paradís segons els sarraïns, ens manifesten que Metge no s'hi interessava gaire, ja que no hauria menyspreat aquest parell de comentaris tan divertits com definitius.

³³ Vegeu DE LA CRUZ PALMA, Óscar. "[Machometus: La invención del Profeta Mahoma en las fuentes latinas medievales](#)". In: *Medievalia. Revista d'Estudis Medievals* 20/2, 2017, p. 1-772, estudi que ocupa tot el volum.

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

L'escena metgiana comença amb el record de l'*Alcorà*, que el rei Joan prestava a vegades a Metge; llibre que venia a tomb donat que es trobaven repassant els arguments de les diferents tradicions al voltant de la vida futura:

–Encara resta –dix ell– que't diga què creen los sarrahins sobre la dita immortalitat, e los dits e auctoritats que han.

–Sia vostra merçè, senyor, que no n'hayats afany, car bé ho sé. Si us recorda, vós me prestàs algunes vegades l'*Alcorà*, e estudié-lo bé e diligentment.

–E donchs –dix ell–, què te'n par?

–Tot mal –diguí jo–, car innumerables errors e bestialitats hi ha.³⁴

–Hoc, mas expressament hi és contengut –dix ell– que los moros de Déu, après lur mort, iran en paradís, en lo qual trobaran rius d'aygua clara e neta, e de let, la sabor de la qual no's mudarà, e de vi fort delitable als bevents e de mel colada.³⁵ E en altre loch del dit *Alcorà*, on és descrit paradís, és contengut que aquí haurà fonts, fruyts, mullers, tapits de seda e moltes poncellas, ab les quals los moros de Déu jauran; e que après que les hauran desponcellades, elles cobraran lur virginitat.

–Ver és, senyor. E, tant com jo puch conèixer, aquell enganador Mahomet³⁶ axí volia que ho creguessen los seus sequaços; mas no pux pensar que ell ho cregués axí com ho deya,

---

³⁴ Algunes sortides de Metge sobten per la seva modernitat.

³⁵ “...miel limpia que no salle de los vientres de las abexas”, segons la traducció anònima de l'*Alcorán* de 1606 (ed. de Juan Vernet, Madrid: UNED, 2003). Cal notar que la referència a la mel colada també es dona a la *Quadruplex reprobatio*, obra atribuïda a Ramon Martí, indicant un possible contacte amb *Lo somni*, que es reafirma a la n. 38 més avall. Veure BUTIÑÁ JIMÉNEZ, Julia. “[Bernat Metge y Ramon Llull frente a los sarrahinos](#)”. In: ZIERER, Adriana; COSTA, Ricardo da (orgs.). *Mirabilia* 26 (2018/1). *Society and Culture in Portugal*, p. 171-175.

³⁶ Forma antiga d'anomenar Mahoma.

L'afirmació que Mahoma era un *enganyador* és també de Ramon Llull. Veure COSTA, Ricardo da. “[Maomé foi um enganador que fez um livro chamado Alcorão. A imagem do Profeta na filosofia de Ramon Llull \(1232-1316\)](#)”. In: *Revista NOTANDUM*, n. 27, Ano XIV, set-dez 2011, p. 19-35. Editora Mandruvá - Univ. do Porto.

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

car no haguera fet perdre tanta gent com se tirà si esperàs viure après la mort corporal.³⁷ La sua doctrina és favorable e disposta a luxúria e a altres delits carnals. E, per ço com no és fundada en rahó e bons costums, no pens que tant hagués durat, sinó per tal com és feta a favor de les fembres,³⁸ lo costum de les quals és tirar los hòmens, especialment afeminats,³⁹ a aquell angle que desigen; e per nostres peccats encara, e gran fredor que havem en lo cor de mantenir veritat e morir per la religió christiana.⁴⁰

Opinió que subscriurà el rei Joan. I opinió que s'ha de rellevar en Metge, ja que el passatge és neuràlgic quant a alguns aspectes fonamentals: a part de la importància de la immortalitat en totes les cultures malgrat el seu materialisme –palesa des d'una lectura superficial–, comptant amb les fonts ocultes, hom pot valorar que s'hi corrobora la seva posició antimisògina així com la crítica als cristians del seu temps.

L'obra a acarar en aquest escenari es el *Llibre del gentil e dels tres savis* de Llull; tot just la que té una projecció més allargada sobre *Lo somni*. En dita obra, on dialoga un gentil amb tres savis de les diferents religions monoteistes, se'ns aclareixen més coses relatives al cel islàmic vist des de Metge; així també, se'ns informa quant als seus criteris i

---

³⁷ Hom capeix que la valoració de la sensualitat en un paradís del més-enllà, després de la mort corporal, és considerada absurda per part del racionalista Metge; de manera que dedueix que aquells comentaris donen a entendre que Mahoma no creïa de debò a la vida futura, car altrament no diria aquestes coses.

³⁸ La font d'aquesta resolució que aprofita Metge per a caricaturitzar la doctrina sarraïna és la *Quadruplex reprobatio*, segons la qual hi ha una llei de l'*Alcorà* que diu que es necessiten quatre testimonis per a denunciar un delicte de deshonestat sexual. Amb això, donada la dificultat de trobar-ne tants testimoniats, s'estaria afavorint les dones; el dictamen, doncs, és completament masculista. Greuge cridaner contra el gènere femení recollit per un autor cristià que no li passà desapercebut a Metge. Per tant, al I llibre, el notari ja avança la seva postura a favor de la dona, condemnant de pas la malícia dels cristians, manifesta en dita interpretació; això, encara, fa que la misogínia del *Corbaccio* i del prestigiat *Secretum* –que es desenvolupen ocultament al III–, a la qual Bernat s'oposa en rodó, es tenyeixi amb un to d'origen mahometà, carregat d'accent acusador envers la mateixa doctrina d'aversion a les dones mantinguda en aquests dos llibres de la cristiandat.

³⁹ Indica l'home que es deixa fàcilment governar per les dones.

⁴⁰ BERNAT METGE. *Lo somni. El sueño* (ed., trad., introd. y notas: Julia Butinyà), *op. cit.*, p. 106-108; BERNAT METGE. *Lo Somni. O Sonho* (ed., trad. y notas: Ricardo da Costa), *op. cit.*, p. 98-100. Per al calc lul·lià de la darrera frase, vegeu BUTINYÀ, Júlia. "Claus per al desxiframent de *Lo somni*. (I Llull s'hagué d'enciptar)". In: *Revista Valenciana de Filologia* 8, 2024, p. 180.

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

coneixements front als lul·lians. Ara, situant-nos al passatge final dels arguments dels sarraïns de dit llibre lul·lià: *De sentir* (*Article 12: De parajys e d'inferrn*), recollim el que diu el gentil, qui s'està informant quant a la religió sarraïna:

–Prec-te que·m digues si és vera cosa que tots vosaltres, sarraïns, creegats haver glòria en paradys segons que tu m'as recontat.

–Respós lo sarraï e dix: –Veritat és que enfre nós som diverses a creure la glòria de paraís, cor los uns la creen aver segons que yo t'e recontat; e asó entenen segons expusició literal, la qual prenen de l'Alcorá, qui es nostra lig, e de los Proverbis de Mafumet, e de les gloses dels exponedors del Alcorá, e dels Proverbis. Mas altres gents són enfre nós qui entenen la glòria moralment, e esponen-la speritualment, e dien que Maffumet parlava per semblansa a les gents qui eren pegues e sens enteniment; e per so que·ls pogués enamorar de Deu.⁴¹

Cal desprendre, doncs, que Llull no sols reconeix que hi ha diferents interpretacions del llibre sagrat sinó que fa gala d'una actitud de concessió cap a Mahoma; en tal manera que el mallorquí és més indulgent amb la doctrina sarraïna que l'humanista, perquè explica totes dues formes d'entendre el Paradís, front a la forma unilateral metgiana i la seva dràstica desaprovació.

Així, fent el paral·lel sobre la conversa del llibre lul·lià –entre gentil i sarraï–, i la conversa de Metge –entre Bernat i son amic–, observem que el personatge del barceloní no sols malfia i subestima la fe dels mahometans, sinó que reprova la seva moral per ser disposta als delits carnals.

Ara bé, la immundícia material també l'havia assenyalat el gentil lul·lià; però, així mateix amb indulgència, és justificada teològicament:

---

⁴¹ RAMON LLULL. *Llibre del gentil e dels tres savis* (ed.: A. Bonner). NEORL 2. Patronat Ramon Llull: Palma de Mallorca, 1993, p. 196-197 (poden seguir el passatge complet, en llatí i castellà, en M. Conde, *Liber de gentili et tribus sapientibus, op. cit.*, p. 84-85.) Llull, per tant, deixa veure que alguns sarraïns entenen la glòria moralment, obviant els prejudicis vulgars.

Vegeu ESPINOSA POLO, Sergi. “[Els coneixements de Ramon Llull sobre l'Islam a través d'El llibre del gentil](#)”. In: *eHumanista/IVTTRA* 18, 2020, p. 113-131, on tracta també sobre aquest paradís sensible.

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

Dix lo gentil al sarraý: Si és enaxí com tu dius, cové que en paraýs aja sutzetat, car, segons cors natural de home qui menug e beva e qui jaga ab ffembra, cové ixir sutzetat e corropció, la qual sutzetat es leja cosa a tocar e a odorar e a dir.⁴²

Respòs lo sarraí: Açò que tu dius és veritat segons esta vida en què som; mas en l'altre segle serà tot lo contrari; e açò serà per obra e per poder divinal qui pot ordenar, e mellorar totes coses.⁴³

Tot això mostra la duresa de Metge envers el Paradís de tradició mahometana front a la tolerància de Llull, qui reprodueix l'argumentació d'alguns sarraïns segons la qual, en l'altre segle, esdevindrà la intervenció divina esborrant la negativitat dels efectes materials. O sigui que s'ha de reiterar que el notari hi és més rigorós que Llull, qui s'obre a la idea que el Paradís sarraí no és obligatòriament sensual i que, en qualsevol cas, Déu ho pot resoldre. I bé que la contundència de Metge pot deure's a una postura taxativa amb què fàcilment complauria al *stablishment* de la cort, revela una menor informació que Llull pel que fa a les fonts àrabs.⁴⁴

Tot i així, tots dos manifesten conformitat i fermesa quant a la dignitat de la dona front als sarraïns. I cal rematar-ho reparant que, als segles XIII i XIV, ja quedà fixat el gran abisme humà i social entre totes dues cultures tocant el Paradís.

---

⁴² Aquestes línies punyents responen a la *Quadruplex reprobatio* (n. 38 més amunt).

⁴³ *Llibre del gentil e dels tres savis*, ed. cit., p. 196.

⁴⁴ Podria interessar de fer una referència al paradís tan original i digne de tota consideració de Llull en el *Llibre de contemplació* (especialment al darrer llibre, el Vè, caps. 277ss., entre altres), perquè la seva manca de repercussió en Metge és un dels aspectes que ens porta a pensar que el notari no conegué aquesta magna obra.

Poden veure RAMÓN LLULL. *Libro de contemplación en Dios* (ed.: Júnia Butiná). Madrid: Atenea, 2021, volumen III, p. 355ss.

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

Conclusions

Havent sobrevolat la noció del cel en el pensador que denomina opinió a la fe,⁴⁵ que ahora parla d'“evangèlica veritat”, i que és un cristià cabal però que s'enlluerna amb el cel dels pagans, sembla escaient de reivindicar una personalitat que renova així actituds i conceptes assentats tradicionalment. Així doncs, m'atreviria a suggerir més atenció envers l'autor que, en plena època de l'ascendència del tan prestigiat Petrarca, gosà afrontar-s'hi i condemnar la seva doctrina moral per misògina i estreta; perquè Metge no es coneix ni es cita en obres de nivell sobre l'Humanisme, ni a la seva península ni a la itàlica.⁴⁶

Ara bé, del fet que no hagi tingut un ambient propici que li hagi permès deixar una obra àmplia, fecunda i amb ressò, no es desprén que, des de la Filologia, s'hagi de descuidar pel que fa al moviment, quan compta una obra, considerada del màxim nivell literari pels grans crítics del segle XX,⁴⁷ i dóna nom a la principal col·lecció d'autors clàssics en la seva llengua: la Fundació Bernat Metge. L'ambient no altera ni disminueix el valor de les personalitats; en tot cas, el realça si li és meritori.

I en el seu cas hagué de portar a terme els propòsits literaris enmig de grans dificultats, havent tingut el mèrit de salvar una situació malèfica, socialment i políticament, en relació

---

⁴⁵ BUTINYÀ, Júlia. “Claus per al desxiframent de *Lo somni*. (I Lull s'hagué d'encriptar)”. In: *Revista Valenciana de Filologia* 8, 2024, p. 181.

⁴⁶ Així, no és ni esmentat en obres molt valuoses sobre aquest primer Humanisme, com la de G. M. Cappelli o la de F. Rico; respectivament: CAPPELLI, GUIDO M., *El Humanismo italiano. Un capítulo de la cultura europea entre Petrarca y Valla*, Madrid: Alianza Editorial, 2007, i RICO, Francisco. *El sueño del humanismo. De Petrarca a Erasmo*, Madrid: Alianza Universidad, 1993 (vegeu la n. 30 més amunt).

⁴⁷ Basti fer menció de J. Rubió i Balaguer, M. Batllori i M. de Riquer. Metge és l'autor a qui el primer dedica més pàgines, després de Lull, en DE RIQUER, Martí. *Història de la Literatura Catalana* I. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984, p. 180-186; el segon titula un capítol: “El primer filòsof laic: Bernat Metge”, en BATLLORI, Miquel. “De l'Humanisme i del Renaixement. In: *Biblioteca d'estudis i investigacions* 22. València: Tres i Quatre, 1995, p. 46-48) i el tercer, DE RIQUER, Martí. *Història de la Literatura Catalana* II. Barcelona: Ariel, 1964, p. 357-432.

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Reevaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

al famós judici de 1396,⁴⁸ a la vegada que deixava gravada per a la posteritat la seva actitud, crítica envers el pensament oficial i fidel envers el cristià i el lul·lià. Ara bé, degut al risc, aquest darrer testimoniatge l'hagué de soterrar sota un bell engany, de manera que la petja de Lluç està més oculta àdhuc que la del perillós Ovidi. Amb tot, el caire de prudència i sigil del notari –encomanat pel rei en la ficció– l'hem pogut verificar des dels diferents tipus de cels, de manera que no desentonen del seu món, a la vegada que contenen enterrat el pes crític que li era inherent com defensor dels nous valors.

Aquell moment, de forta repressió mental, no podia permetre més transparència a un autor que combregava amb el primer Humanisme a l'igual dels seus contemporanis italians i que en volia deixar testimoni; de fet, marcaven el pas d'una època a altra. Per tant, front als afavorits trescentistes de la península veïna, que es podien expressar còmodament i amb un entorn d'admiració i connivència, cal veure'l com un fruit extraordinari i aïllat; en conseqüència, això fa considerar-lo amb el mèrit afegit corresponent, personalment i humana.

Així doncs, no desllueix aquells humanistes dels temps primerencs, ni per la qualitat de la seva obra ni pel seu valor formal ni per l'ímpetu revisionista envers el vell temps de la tradició, que comprovava ja obsolet. La gran diferència és als entorns.

Encara cal tenir en compte que l'essència de *Lo somni* consisteix en la crítica a la moral del llorejat humanista i cap del moviment, Petrarca. I havent-s'hi acarat de manera tan evident, sobta que la seva no sigui una obra més coneguda, quan té tanta fama la del gran mentor florentí. En té tanta, que en llibres d'estudi trobem el nom de qui el cità per primera vegada en la nostra península: Pere de Pont;⁴⁹ fet que xoca amb el poc coneixement de qui s'afrontà amb ell a la valenta.

Tot plegat, després d'aquesta apologia, passem a concloure que el Metge burlesc i anticlesiàstic; el racionalista i classicista; l'escriptor d'una ètica exigent i lliure; l'autor

⁴⁸ Aquest ambient i explicacions sociopolítiques ocupen gran part de pàgines en BERNAT METGE. *Obras de Bernat Metge* (ed., trad. i notes: Martín de Riquer). Barcelona: Universidad de Barcelona 1959.

⁴⁹ Tot just, la citació es deu a un escrivà de Joan I. DE RIQUER, Martí. *Història de la Literatura Catalana* II. Barcelona: Ariel, 1964, p. 376-377.

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

d'una sòlida moral antimisògina i d'influència lul·liana, tots ells han fet presència al voltant de la temàtica del Paradís. I no sols ho han fet sinó que han subratllat o propiciat facetes de *Lo somni*, derivades tant de les tècniques⁵⁰ com de les fonts. Des d'aquesta darrera perspectiva, hem afermat l'antecedència de Llull,⁵¹ filòsof situat de ple a ple en la filosofia de l'amor, que en *Lo somni* conjuga en harmonia amb l'ovidiana.⁵²

---

⁵⁰ Així, a la giragonsa que fa jugant amb els diferents autors en segon pla, truc que ja va advertir Riquer i que ací s'ha pogut veure a l'apartat III (*El paradís dels sarraïns*), mitjançant un revolt estilístic; car, a banda de rebutjar els mahometans, aprofita el mateix impuls per a criticar els cristians. BUTINYÀ JIMÉNEZ, Júlia. "[Bernat Metge y Ramon Llull frente a los sarracenos](#)". In: ZIERER, Adriana; COSTA, Ricardo da (orgs.). *Mirabilia* 26 (2018/1). *Society and Culture in Portugal*, p. 171-175.

Aquest efecte literari, podria explicar-se mitjançant els jocs de boles, com ara al billar amb la carambola, quan de retop una bola desplaça altres. BUTINYÀ, Júlia. "Claus per al desxiframent de *Lo somni*. (I Llull s'hagué d'enciptar)". In: *Revista Valenciana de Filologia* 8, 2024, p. 179-180, n. 7 i 8). Dit ardit es percep així mateix amb motiu d'una anècdota sobre la creença en la vida futura per part de Valeri Màxim, també al I llibre (ed. 2007, p. 94; ed. 2015, p. 88), ja que refusant els possibles comptes, deutes i intercanvis materials, alhora està condemnant els sufragis per als difunts, propis del món del seu temps, fet que sortirà sovint com normal al llibre II.

⁵¹ Als treballs dels últims decennis he recalcat la relació Llull-Metge, a la mesura que anava fent passos en la investigació, com pot fer palès aquesta mostra: BUTINYÀ JIMÉNEZ, Júlia. "[¿Una muestra de la unidad de pensamiento en un humanista del siglo XIV? \(Avanzando en la interpretación de Lo somni de Bernat Metge\)](#)". In: *Studia Philologica Valentina* 10. *Pensamiento humanístico y reformas*, 2007, p. 65-94; BUTINYÀ I JIMÉNEZ, Júlia. "[Ramon Llull en el primer Humanisme](#)". In: *eHumanista* 13, 2009, p. 83-103; BUTINYÀ, Júlia. "[Llull y la filosofía laica medieval](#)". In: BERLIN, Henry (coord.). *eHumanista/IVTTRA* 8. *Monográfico I. Arts of Finding Truth: Approaching Ramon Llull, 700 Years Later*, 2015, p. 44-67.

Tanmateix, l'orientació ja era ferma des de la monografia inicial (BUTINYÀ, Júlia. *En los orígenes del Humanismo: Bernat Metge*. Madrid: UNED, 2002), com palesa el capítol "Del marco bocacciano al luliano", p. 212-213. Aquest enfocament l'he anat desenvolupant fins arribar al darrer treball, BUTINYÀ, Júlia. "Claus per al desxiframent de *Lo somni*. (I Llull s'hagué d'enciptar)". In: *Revista Valenciana de Filologia* 8, 2024, on es fa un seguiment lul·lià i s'apunten algunes fórmules d'ocultació.

⁵² Ho sintetitza el fet de prendre com nucli al·legòric el mite d'Orfeu, que s'assenta al fet d'explicar el mític poeta –segons les *Metamorfosis*– la seva biografia; la qual entusiasma a Bernat. BERNAT METGE. *Lo somni. El sueño* (ed., trad., introd. y notas: Julia Butinyà), *op. cit.*, p. 170; BERNAT METGE. *Lo Somni. O Sonho* (ed., trad. y notas: Ricardo da Costa), *op. cit.*, p. 150.

I quant al posicionament en una filosofia d'amor, característica de la lul·liana, hi ha un detall que no deixem passar desapercebut donat el mirament de Metge; i és que utilitza el vocable "sobrepujar",

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

Per acabar, reprenem el tema del cel en Metge, el qual ens permetrà reconèixer com excels el gran diàleg, encara, des d'un altre cantó: pel fet de ser conscient el mateix autor de la vàlua de la seva pròpia obra. Ho fa veure col·locant-la –gràcies a un joc de miralls i per mitjà de la imatge onírica– dins una il·lustre línia dialogística, que li proporcionarà el títol de l'obra.

El passatge en qüestió –amb el qual tancarem aquest treball– recull un episodi real i es recolza en una conversa que, sobre la immortalitat, mantingueren tots dos interlocutors a Mallorca; conversa en la qual citaren el *Somnium Scipionis* i l'*Africa*, la gran obra inconclusa de Petrarca que emula l'obra ciceroniana. Tots dos diàlegs, rere aquell primer somni, d'alta nissaga, dibuixen un quadre que dota a *Lo somni* d'una manifesta i intencionada noblesa.

Dita escena ve precedida –poques línies abans– per una altra conjuntura d'ennobliment i de tècnica semblant, en què s'emmiralla la xerrada entre els dos protagonistes interlocutors a través també de Ciceró. Té lloc amb una llarga citació –la més generosa de l'obra–, que repeteix unes frases procedents del *Laelius, sive De amicitia* a favor de la immortalitat en funció de la consciència d'una vida virtuosa. Fem esment que Lèl·lio, dolgut per la mort del seu amic (Escipió, el Menor), adreça a Scèvola –gendre d'aquest–

---

concepte amb què el mestre introduïa el *Llibre d'amic e Amat*, és a dir en el moll de la seva manifestació d'una filosofia amorosa. Ja que que, al *Blaquerna*, tot just abans d'inserir el *Llibre místic*, explicava que els sufís tenen paraules i breus exemples **d'amor** mitjançant els quals “**puja** l'enteniment mes a ensús, per lo qual **puyament** muntiplica e **puya** la volentat en devoció” (*Romanç d'Evast e Blaquerna*, ed.: A. Soler i J. Santanach, “NEORL” VIII, Palma, 2009, p. 427); concepte el de pujar a l'extrem que, amb aquest significat, és freqüent a les al·legories finals del *Llibre de contemplació en Déu* (caps. 354, 356). De front a això, trobem que en un punt àlgid de *Lo somni*, en la lloa de la dona i de l'amor, en el llibre IV, Bernat diu: “Tu saps que si dones no fossen stades, toda humana natura fore perida en Adam. No foren ciutats, castells ni cases [...] ne foren festes, jochs, dançes ne **amor**, que totes coses **sobrepuge**.” BERNAT METGE. *Lo somni. El sueño* (ed., trad., introd. y notas: Julia Butinyà), *op. cit.*, p. 254; BERNAT METGE. *Lo Somni. O Sonho* (ed., trad. y notas: Ricardo da Costa), *op. cit.*, p. 216). Poden consultar també BUTINYÀ JIMÉNEZ, Julia. “Bernat Metge, defensor de la dona i l'ideal de la pau”. In: *Revista de Filologia Románica* 20, 2003, p. 25-40.

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

unes paraules sentides i lapidàries que, sota el context compartit de l'amistat, el decès i la profunda temàtica, fan de mímesi per a la seva obra.⁵³

En totes dues ocasions, de classicisme suprem i tractant de la vida després de la mort, no es tracta ja del cel al·legòric (apartat II), que, com escorça de la veritat, Metge ha defensat aferrissadament, ni del que descriuen la religió catòlica ni la sarraina (apartats I i IV) ni té res a veure amb el dels jueus al·ludit de pas (apartat III), ans del que de debò traspasa la mort personal i es reconeix al cim de la tradició clàssica, al qual ell s'arrapa i és el que ens llega com a màxim testimoni –podríem glossar, notarialment–.

Cel eteri, existent però no descrit, el més proper al Paradís *post mortem* en què Metge pot creure i aspirar; només apuntalat en la referència al *Laelius*, per la consciència, i amb la menció al Macrobi, gràcies al record de l'opinió favorable a la immortalitat per part de grans homes de l'Antiguitat.

Heus ací com tan sols s'entreveu quan el rei diu a Bernat, a favor de la vida futura:

Aquesta mateixa opinió havia haüda lo dit Scipió,⁵⁴ qui per tres jorns abans que morís disputà molt sobre lo bon regiment de la cosa pública, de la qual disputació fou la derrera part la immortalitat de les ànimes. E dix aquelles coses que son pare, Publi Scipió,⁵⁵ li havia dit sobre la dita immortalitat, quant après sa mort li era aparegut en lo sompni que féu, lo

---

⁵³ Val a dir, la conversa de l'Antiguitat, també en forma de diàleg i mantinguda entre amics, fa de referent o de marc insigne per a l'obra de Metge. Vegeu BERNAT METGE. *Lo somni. El sueño* (ed., trad., introd. y notas: Julia Butinyà), *op. cit.*, p. 92; BERNAT METGE. *Lo Somni. O Sonho* (ed., trad. y notas: Ricardo da Costa), *op. cit.*, p. 86.

⁵⁴ Es tracta de Publi Corneli Escipió Africà (el Menor), la mort del qual fou el mòbil del dol de Ciceró al diàleg llatí recentment esmentat.

⁵⁵ Conegut com Escipió l'Africà (el Major), fou l'heroi de la victòria sobre Aníbal i els cartaginesos, a Zama (ca. 202).

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

qual recita Tul·li en lo libre *De republica*;⁵⁶ e Petrarca, semblantment en lo *Africa*.⁵⁷ (La exposició del qual, si't recorde,⁵⁸ feta per Macrobi, te prestí en Mallorca e la't fiu diligentment estudiar, per tal que jo e tu ne poguésem a vegades conferir).⁵⁹

---

⁵⁶ L'única part que es coneixia aleshores era el darrer llibre, conegut com el *Somnium Scipionis*, en què Escipió recorda el que, en un somni, li havia transmès son pare pel que fa a la immortalitat de l'ànima; text molt difòs a l'Edat Mitjana a través dels comentaris de Macrobi, esmentat seguidament. I text encara, en què la música juga un paper fonamental, amb implicacions científiques i astronòmiques; circumstància que contrasta amb el trist paper que es revela a *Lo somni* que aquest art feia aleshores, car es trobaria natural el càstig que patia el rei Joan –tan infantil com ridícul– de sentir els sons desagradables que sortien de la rota desafinada d'Orfeu, a causa d'haver gaudit al món d'aquest plaer, considerat llavors pecaminós. BUTINYÀ, Júlia. “[La dignitat del cos, de la dona, de l'amor i del plaer. Breu anàlisi en les grans obres humanistes de la Corona d'Aragó](#)”. In: COSTA, Ricardo da (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1). *Ritmes, expressions i representacions del cos. Del món Antic al Barroc*, p. 165-186.

⁵⁷ L'heroi del poema èpic inacabat de Petrarca que s'inspira en el *Somnium Scipionis* és Escipió l'*Africà*. Aquesta citació tan encimbellada fa que, al final de *Lo somni*, es transparentin amb sentit crític els consells negatius que, per pors pusil·lànim, es donaven al *Secretum* desencoratjant l'autor envers la realització d'aquesta gran obra. BERNAT METGE. *Lo somni. El sueño* (ed., trad., introd. y notas: Julia Butinyà), *op. cit.*, p. 281 i n. 481; BERNAT METGE. *Lo Somni. O Sonho* (ed., trad. y notas: Ricardo da Costa), *op. cit.*, p. 239 i n. 411. És una tècnica amb efecte a distància, com la que vam veure a la n. 38 més amunt.

⁵⁸ L'anècdota d'aquest préstec tingué lloc en 1395 durant l'estada de Metge a l'illa acompanyant l'amic reial. El fet que Metge destaquí per dues vegades que es prestava llibres amb el rei (l'*Alcorà* i el *Macrobi*), a més d'indicar llur familiaritat i cultura, des de la faceta literària és mostra significativa del gust de Metge pels reflexos i els paral·lelismes; ho acabem de veure amb el motiu dignificador de l'amistat i ací amb els somnis, en tots dos casos mercès a les obres ciceronianes).

⁵⁹ BERNAT METGE. *Lo somni. El sueño* (ed., trad., introd. y notas: Julia Butinyà), *op. cit.*, p. 92-95; BERNAT METGE. *Lo Somni. O Sonho* (ed., trad. y notas: Ricardo da Costa), *op. cit.*, p. 88.

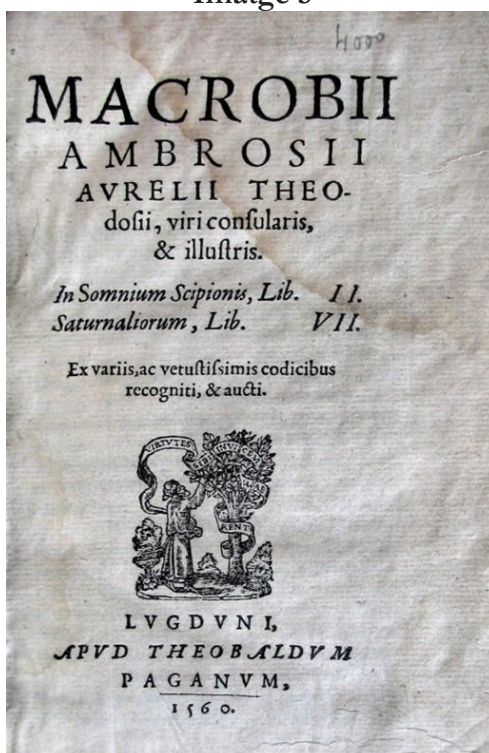

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

Imatge 5

***

Fonts

BERNAT METGE. *Obras de Bernat Metge* (ed., trad. i notes: Martín de Riquer). Barcelona: Universidad de Barcelona 1959.

BERNAT METGE. [Lo somni. El sueño](#) (ed., trad., introd. y notas: Julia Butinyà). Madrid: Atenea, 2007.

BERNAT METGE. [Lo Somni. O Sonho](#) (ed., trad. y notas: Ricardo da Costa). Madrid: Atenea, 2015.
Curial e Guelfa (trad. y notas: Ricardo da Costa). University of California, Santa Barbara. Publications of eHumanista, 2011.

El Alcorán (ed.: Juan Vernet; transcripc.: Lluís Roquet Fíguls). Madrid: UNED, 2001.

RAMÓN LLULL. *Libro de contemplación en Dios* (trad. de Júlia Butinyà). Madrid: Atenea, volúmenes I-III, 2019-2021.

RAMON LLULL. *Romanç d'Evast e Blaquerna* (eds.: Albert Soler i Joan Santanach). *In*: NEORL VIII. Palma de Mallorca: Patronat Ramon Llull, 2009.

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

- RAMON LLULL. *Libro del gentil y los tres sabios* (ed., trad. i notes: Matilde Conde). In: *Collectio scriptorium mediaevalium et renaissanceum*. Madrid: UNED-BAC, 2007.
RAMON LLULL. *Llibre del gentil e dels tres savis* (ed.: Antoni Bonner). In: NEORL II. Palma de Mallorca: Patronat Ramon Llull, 1993.

Bibliografia

- BATLLORI, Miquel. “De l’Humanisme i del Renaixement. In: *Biblioteca d’estudis i investigacions* 22. València: Tres i Quatre, 1995.
- BUTIÑÀ JIMÉNEZ, Júlia. “[El diálogo de Bernat Metge con Ramón Llull. Dos nuevas fuentes tras *Lo somni*](#)”. In: PAREDES NÚÑEZ, Juan Salvador (coord.). *Actas del V congreso de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval I*. Granada: Universidad de Granada, 1993, p. 435-439.
- BUTIÑÀ JIMÉNEZ, Júlia. “[De Metge a Petrarca pasando por Boccaccio](#)”. In: *Epos. Revista de Filología* 9, 1993, p. 217-231.
- BUTIÑÀ JIMÉNEZ, Júlia. “[Cicerón, Ovidio, Agustín y Petrarca en ‘Lo somni’ de Bernat Metge](#)”. In: *Epos. Revista de Filología* 10, 1994, p. 173-201.
- BUTIÑÀ, Júlia. “[Algunas consideraciones sobre poética medieval en el Humanismo catalán: Bernat Metge y el *Curial e Güelfa*](#)”. In: *Revista de poética medieval* 12 (2004): 11-37.
- BUTIÑÀ JIMÉNEZ, Júlia. *Detrás de los orígenes del Humanismo: Ramón Llull*. Madrid: UNED, 2006.
- BUTIÑÀ JIMÉNEZ, Júlia. “[Bernat Metge y Ramon Llull frente a los sarracenos](#)”. In: ZIERER, Adriana; COSTA, Ricardo da (orgs.). *Mirabilia* 26 (2018/1). *Society and Culture in Portugal*, p. 194-215.
- BUTIÑÀ JIMÉNEZ, Júlia. “[¿Una muestra de la unidad de pensamiento en un humanista del siglo XIV? \(Avanzando en la interpretación de *Lo somni* de Bernat Metge\)](#)”. In: *Studia Philologica Valentina* 10. *Pensamiento humanístico y reformas*, 2007, p. 65-94.
- BUTINYÀ, Júlia. *En los orígenes del Humanismo: Bernat Metge*. Madrid: UNED, 2002.
- BUTINYÀ JIMÉNEZ, Júlia. “[Bernat Metge, defensor de la dona i l’ideal de la pau](#)”. In: *Revista de Filología Románica* 20, 2003, p. 25-40.
- BUTINYÀ I JIMÉNEZ, Júlia. “[Ramon Llull en el primer Humanisme](#)”. In: *eHumanista* 13, 2009, p. 83-103.
- BUTINYÀ, Júlia. “[Llull y la filosofía laica medieval](#)”. In: BERLIN, Henry (coord.). *eHumanista/IVITRA 8. Monogràfic I. Arts of Finding Truth: Approaching Ramon Llull, 700 Years Later*, 2015, p. 44-67.
- BUTINYÀ, Júlia. “[La dignitat del cos, de la dona, de l’amor i del plaer. Breu anàlisi en les grans obres humanistes de la Corona d’Aragó](#)”. In: COSTA, Ricardo da (org.). *Mirabilia Journal* 36 (2023/1). *Ritmes, expressions i representacions del cos. Del món Antic al Barroc*, p. 165-186.
- BUTINYÀ, Júlia. “[Claus per al desxiframent de *Lo somni*. \(I Llull s’hagué d’encriptar\)](#)”. In: *Revista Valenciana de Filologia* 8, 2024, p. 163-193.
- CAPPELLI, GUIDO M. *El Humanismo italiano. Un capítulo de la cultura europea entre Petrarca y Valla*, Madrid: Alianza Editorial, 2007.

José María SALVADOR-GONZÁLEZ (org.). *Mirabilia Journal* 38 (2024/1)
Returning to Eden. Revaluation of the earthly world. From Antiquity to the Ancien Régime
Tornant a l'Edèn. Revaloració del Món Terrenal. Des de l'Antiguitat fins a Antic Règim
Regresando al Edén. Revalorización del Mundo Terrenal. De la Antigüedad hasta el Antiguo Régimen
Voltando ao Éden. Reavaliação do Mundo Terreno. Da Antiguidade ao Antigo Regime

Jan-Jun 2024
ISSN 1676-5818

- CONDE SALAZAR, Matilde. “Liber de gentili et tribus sapientibus”. In: BUTIÑYÀ I JIMÉNEZ, Júlia (coord.). *Los mundos de Ramón Llull en las lenguas de hoy*. Madrid: UNED, 2012, p. 53-88.
- COROMINES, J., *Diccionari Etimològic i Crític de la Llengua Catalana* II, Barcelona: Curial, 1980.
- COSTA, Ricardo da. “[Maomé foi um enganador que fez um livro chamado Alcorão. A imagem do Profeta na filosofia de Ramon Llull \(1232-1316\)](#)”. In: *Revista NOTANDUM*, n. 27, Ano XIV, set-dez 2011, p. 19-35. Editora Mandruvá - Univ. do Porto.
- COSTA, Ricardo da. “[Os Sonhos e a História. Lo Somni \(1399\) de Bernat Metge](#)”. In: *Revista de linguas y literaturas catalana, gallega y vasca. Anuario de filología catalana, gallega y vasca (RLICGV)*. Madrid: UNED, Año 2012, volumen XVII, p. 15-30.
- COSTA, Ricardo da. “[O Sonho \(1399\) de Bernat Metge e suas considerações filosófico-oníricas](#)”. In: CARVALHO, Marcelo, e FIGUEIREDO, Vinicius (orgs.). *Filosofia Antiga e Medieval*. São Paulo: ANPOF, 2013, p. 519-531
- COSTA, Ricardo da. “[La Inmortalidad del Alma en Lo Somni \(1399\) de Bernat Metge](#)”. In: *Saeculum 30 (jan/jun 2014), Revista de História da UFPB*, p. 25-34.
- DE LA CRUZ PALMA, Óscar. “[Machometus: La invención del Profeta Mahoma en las fuentes latinas medievales](#)”. In: *Medievalia. Revista d'Estudis Medievals* 20/2, 2017, p. 1-772.
- DE RIQUER, Martí. *Història de la Literatura Catalana* I. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1984.
- DE RIQUER, Martí. *Història de la Literatura Catalana* II. Barcelona: Ariel, 1964.
- ESPINOSA POLO, Sergi. “[Els coneixements de Ramon Llull sobre l'Islam a través d'El llibre del gentil](#)”. In: *eHumanista/IVITRA 18*, 2020, p. 113-131.
- GRIMAL, Pierre. *Diccionario de mitología griega y romana*. Paidós: Barcelona, 2004.
- RICO, Francisco. *El sueño del humanismo. De Petrarca a Erasmo*, Madrid: Alianza Universidad, 1993.
- SILVA, Matheus Corassa da; COSTA, Ricardo da. “[Bernat Metge \(1340-1413\) nos trópicos. Um humanista catalão no Brasil](#)”. In: BUTIÑYÀ, Julia, CORTIJO, Antonio, e MARTINES, Vicent (eds.). *eHumanista/IVITRA 4. A. Monogràfic I (Bernat Metge humanista i poliglota)*, 2013, p. 60-72.
- SILVA, Matheus Corassa da; COSTA, Ricardo da. “[Tensões existenciais de um sonho. O caráter pedagógico-moral de Lo Somni \(1399\) de Bernat Metge \(1340-1413\)](#)”. In: ZIERER, Adriana; VIEIRA, Ana Lívia Bomfim; ABRANTES, Elizabeth Sousa (orgs.). *Nas Trilhas da Antiguidade e Idade Média*. São Luís: Editora UEMA, 2014, p. 323-328.